

*Rūta Kropienė, Stasys Kropas, Arūnas Dulkys**
Vilniaus universitetas

Euro zonos plėtros asimetrijos problema

2006 m. gegužės mėn. Europos Komisija ir Europos centrinis bankas Lietuvos prašymu vertindamas Lietuvos Respublikos konvergencijos pažangą konstatavo, jog šalis nevykdo kainų stabilumo konvergencijos kriterijaus. Šitaip šaliai teko atsakyti planu nuo 2007 m. pradžios tapti euro zonos nare. Neigiamo įvertinimo priežastis – vidutinė metinė infliacija, apskaičiuota suderinto vartotojų kainų indekso pagrindu, Lietuvoje buvo tik šiek tiek didesnė už Mastrichto sutartyje nustatytą kontrolinį dydį – kainų stabilumo kriterijų arba suderintą kainų indeksą. Toks sprendimas atskleidė euro zonos plėtros kai kurias problemas ir naujus ypatumus, kurie, kuriant euro zoną, nebuvo pastebėti. Daugelis Europos Sąjungos ekonomistų ir politologų į tai atkreipė dėmesį ir sukėlė aktyvias diskusijas euro zonos plėtros įvairiais klausimais.

Straipsnio autoriai kelia hipotezę, kad daug didesnė, negu kuriant euro zoną, valstybių realios konvergencijos lygio ir politinės galios asimetrija lemia euro zonos plėtros neapibrėžtumą, santykinai žemą realios konvergencijos lygį ir valiutų valdybos principu veikiančius fiksuotų pinigų keitimo kurso režimą šalių (Bulgarijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos) atžvilgiu. Šio straipsnio tikslas yra aptarti pagrindines problemas, susijusias su euro zonos plėtra į šias šalis, ir dėl tų problemų atsirandančias pasekmes. Pirma, analizuojami euro zonos plėtros asimetrijos ir politinės ekonomijos bruožai, išryškunami pagrindiniai jų skirtumai šios zonos kūrimo laikotarpiu ir dabar. Vėliau apžvelgiama euro zonos plėtros institucinė sąranga, susiformavusi po to, kai 2004 m. į Europos Sąjungą vienu kartu įstojo daugiausia naujų valstybių per visą jos istoriją, ir vertinamas antrojo valiutų kurso mechanizmo veiksmingumas. Toliau nagrinėjami Lietuvos prašymo įvertinti konvergencijos pažangą įvairūs aspektai, tikintis palankaus rezultato, ir analizuojamos euro įvedimo lūkesčių atidėjimo priežastys bei pasekmės. Galiausiai straipsnyje formuluojamos apibendrinančios išvados ir pasiūlymai, kaip turėtų būti sprendžiami asimetrijos klausimai, siekiant euro zonos sklandžios plėtros.

1. Euro zonos plėtros ypatumai

Po istorinio plėtros etapo 2004 m. Europos Sąjungoje susidarė visiškai nauja, plataus spektro politinė, ekonominė ir socialinė aplinka. Kyla klausimas, kokios įtakos ji turėjo euro zonos plėtrai ir kokie išryškėjo jos ypatumai, palyginti su šios zonos sukūrimo tarpsniu?

* *Dr. Rūta Kropienė* – Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Kiekybinių metodų ir modeliavimo katedros docentė. Adresas: Saulėtekio al. 9, II korpusas, 10222 Vilnius, tel. 8 5 2366143, el. paštas – ruta.kropiene@ef.vu.lt; *Dr. Stasys Kropas* – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas. Adresas: Vokiečių g. 10, 01130 Vilnius, tel. 85 2514142, el. paštas – skropas@gmail.com. *Arūnas Dulkys* – Vilniaus universiteto Ekonomikos fakulteto Teorinės ekonomikos katedros doktorantas. Adresas: Saulėtekio al. 9, II korpusas, 10222 Vilnius, tel. 8 5 2366147, el. paštas – arunas.dulkys@vkontrolė.lt

Dėl potencialiai didesnės naudos Europos Sąjungos naujosios šalys į neatidėliotiną euro įvedimą žiūri kur kas palankiau už dabartinės euro zonos valstybes, kai pastarosios kūrė šią zoną. Taip yra todėl, kad:

- pirma, išvirtinęs euras sumažino nepasitikėjimą bendraisiais pinigais ir abejones dėl euro zonos funkcionavimo rizikos. Manoma, kad, euro projektui tapus „sėkmės istorija“, kur kas patraukliau atrodo galimybė jame dalyvauti;
- antra, aiškėja, jog globaliame pasaulyje vis labiau ekonomiškai naudingi ir patrauklūs yra vadinamieji kraštutiniai modeliai – pinigų sąjungos arba laisvai kintamas valiutos kursas;
- trečia, buvusiose pereinamosios ekonomikos šalyse valiutų kursų rizika yra didesnė negu euro zonos valstybėse, todėl yra labai patrauklu jos išvengti, įvedant eurą.

Svarbiausia, įvedus eurą, didėja integracijos potencialas, yra didesnė nauda iš prekybos plėtros ir spartesnės finansinės integracijos bei potencialiai spartesnių ekonomikos augimo tempų po euro įvedimo¹.

Todėl beveik visos naujosios valstybės narės, vos tik įstojusios į Europos Sąjungą, nedvejojamos deklaravo savo norą įvesti eurą tuojau pat, kai tik atsiras galimybė dvejus metus dalyvavus antrajame valiutų kurso mechanizme. Tačiau vėliau daugeliui jų euro įvedimo datą teko gerokai pakeisti arba net atsisakyti ketinimų turėti konkrečią planuojamą euro įvedimo datą (1 lentelė).

1 lentelė. Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių planuotos ir planuojamos euro įvedimo datos^{2*}

Valstybė, dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme pradžia	2004 m. lapkričio mėn.	2005 m. rugsėjo mėn.	2006 m. spalio mėn.	2007 m.	Naudojamas pinigų režimas
Čekija	2009–2010 m.	2010 m. sausio 1 d.	Nenustatyta	Nenustatyta	Inflacijos tikslas
Estija, 2004 m. birželio 28 d.	2006–2007 m.	2007 m. sausio 1 d.	2008 m. sausio 1 d.	Nenustatyta	Valiutų valdybos modelis
Kipras, 2005 m. gegužės 2 d.	2007 m.	2008 m. sausio 1 d.	2008 m. sausio 1 d.	2008 m. sausio 1 d.	Fiksuotas kursas

¹ Ahearne A., Pisani-Ferry J., „The Euro: Only for the Agile“, *Bruegel policy brief*, 2006 02 01. Schadler S., Drummond P., Kuijs L., Murgasova Z., Elkan R., „Adopting the Euro in Central Europe: Challenges of the Next Step in European Integration“, *IMF Occasional Paper* 234, 2005.

^{2*} Lentelę autoriai sudarė remdamiesi Europos Komisijos pasirengimo euro įvedimui ataskaitomis ir šalių vyriausybės pareiškimais

Latvija, 2005 m. gegužės 2 d.	2008 m. sausio 1 d.	2008 m. sausio 1 d.	2008 m. sausio 1 d.	Nenustatyta	Fiksuotas kursas
Lenkija	2009 m.	Nenustatyta	Nenustatyta	Nenustatyta	Infliacijos tikslas
Lietuva, 2004 m. birželio 28 d.	2007 m. sausio 1 d.	2007 m. sausio 1 d.	2010 m. ^{1**}	2010 m. sausio 1 d. ^{2***}	Valiutų valdybos modelis
Malta, 2005 m. gegužės 2 d.	2008 m.	2008 m. sausio 1 d.	2008 m. sausio 1 d.	2008 m. sausio 1 d.	Fiksuotas kursas
Slovakija, 2005 m. lapkričio 25 d.	2008 m. sausio 1 d.	2009 m. sausio 1 d.	2009 m. sausio 1 d.	2009 m. sausio 1 d.	Infliacijos tikslas
Slovėnija, 2004 m. birželio 28 d.	2007 m. sausio 1 d.	2007 m. sausio 1 d.	2007 m. sausio 1 d.	Euras įvestas 2007 m. sausio 1 d.	
Vengrija	2009–2010 m.	2010 m. sausio 1 d.	Nenustatyta	Nenustatyta	Infliacijos tikslas

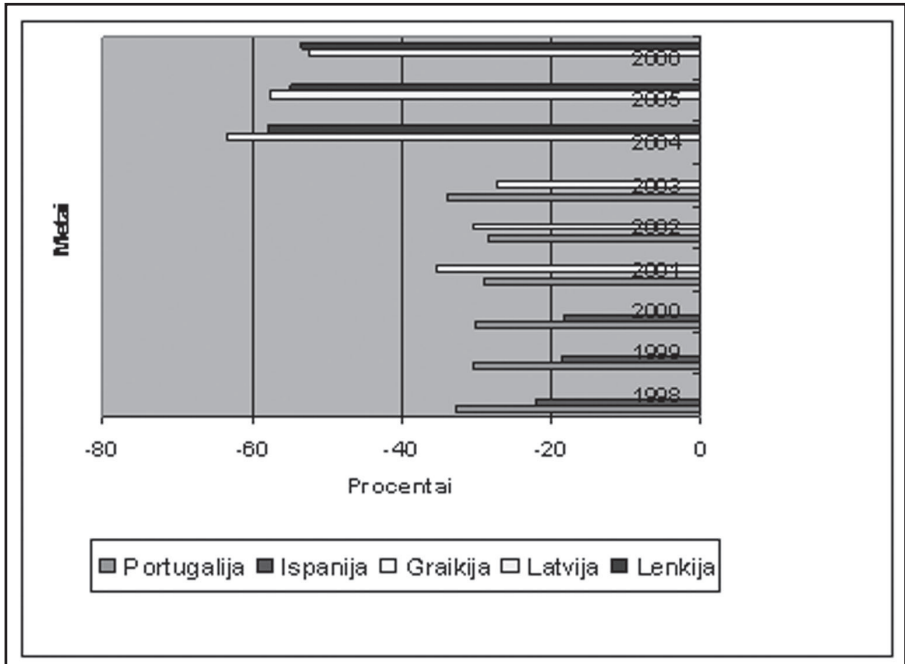
Kaip Mastrichto sutarties kūrimo laikotarpiu, taip pat ir dabar tikimasi, kad Europos Sąjungos visos valstybės vėliau turės tapti euro zonos narėmis. Nepakitę Mastrichto sutarties konvergencijos kriterijai galioja visoms šalims, pretenduojančioms prisijungti prie euro zonos. Tačiau jos plėtros ekonominės, politinės ir socialinės sąlygos iš esmės skiriasi, palyginti su tuo metu, kai buvo derinami įvairūs klausimai ir buvo sprendžiama, kurios valstybės bus euro zonos pirmosios narės.

Svarbiausias išsiplėtusios Europos Sąjungos ekonomikos ir politikos bruožas yra padidėję institucinio, struktūrinio, politinio ir kitokio pobūdžio asimetriškumai. Asimetriškumo problema buvo viena iš labiausiai aptariamų, rengiantis įvesti bendrąją valiutą, tačiau buvo išreikšta politinė valia ir pasiektas sutarimas nelaukti didesnio simetriškumo *ex anti*, bet siekti jo *ex post*³. Optimalios valiutų zonos teorija teigia, kad valstybės, siekdamos sukurti pinigų sąjungą, turi atitikti tam tikrus kriterijus, kurie lemia išorės šokų, arba sukrėtimų, simetriją ir šalies gebėjimus atlaikyti juos⁴. Ekonominiai sukrėtimai turi

³ Frankel J. A., Rose A. K. „Is EMU More Justifiable *ex post* than *ex ante*?“, *European Economic Review* 41, 1998, p. 753–760.

⁴ Mundell R. A., „A Theory of Optimum Currency Areas“, *American Economic Review* 51, 1961, p. 657–665.; Mundell R. A., „Uncommon Arguments for Common Currencies“ in Johnson H., Swoboda A., eds., *The Economics of Common Currencies*, London: Allen and Unwin, 1973; Kenen P., „The Optimum Currency Area: an Eclectic View“ in Mundell R. A., Swoboda A., eds., *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago, 1969; Krugman P., „Lessons of Massachusetts for EMU“ in Torres F., Giavazzi F., eds., *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Cambridge: University Press, 1993, p. 241–269; Krugman P., „Lessons of Massachusetts for EMU“ in Torres F., Giavazzi F., eds., *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Cambridge: University Press, 1993, p. 241–269; Alesina A., Barro R., Tenreyro S., „Optimal Currency Areas“, *NBER Working Paper* 9702, 2002.

būti simetriški, o ekonomikos reakcija į juos – panaši. Kitu atveju simetriniai šokai gali sukelti nepageidaujamą ekonomikos raidos divergenciją. Asimetrija tuo didesnė, kuo aukštesnis realios konvergencijos lygis. Mūsų vertinimu, asimetrija po Europos Sąjungos paskutinių plėtros etapų iš esmės padidėjo (žr. paveikslą.).

Šaltinis: Eurostat duomenys

1 pav. Bendrasis vidaus produktas vienam gyventojui; didžiausi neigiami nuokrypiai nuo euro zonos vidurkio, procentais

Europos Sąjungos naujosiose šalyse, kurias veikia realios konvergencijos proceso metu natūraliai atsirandantis vadinamasis Balassa–Samuelsono efektas, per visą realią konvergenciją infliacijos tempas natūraliai yra santykinai aukštesnis už euro zonos valstybių vidurkį. Kadangi atviruose sektoriuose, pritraukiančiuose daugiau naujoms technologijoms diegti skiriamų investicijų iš užsienio, darbo našumas auga sparčiau negu uždaruose sektoriuose, todėl juose didėjantis darbo atlyginimas veikia atlyginimų augimą uždaruose sektoriuose. Siekiant uždaruose sektoriuose išlaikyti pelno maržą, neišvengiamai turi didėti kainos. Balassa–Samuelsono efekto poveikis pasireiškia tuo, kad didėja vidinė infliacija, stiprėja realusis kursas „inkaru“ esančios valiutos atžvilgiu ir galiausiai lemia atskirose šalyse esančios infliacijos skirtumą. Tarptautinio valiutos fondo ir daugelio kitų institucijų studijų vertinimu, Europos Sąjungos naujosiose valstybėse antrojo valiutų kurso mechanizmo sąlygomis Balassa–Samuelsono

efektas gali padidinti infliacijos augimą 1–2 procentais⁵. Kitos studijos rodo esant kiek mažesnę poveikį⁶. Tačiau neabejotinai šio efekto poveikis apskritai yra labai svarbus, nes nuo jo priklauso atitikimas kainų stabilumo kriterijui. Balassa–Samuelsono efektas yra realios konvergencijos fenomenas. Jis parodo, kad euro įvedimo kriterijų vykdymo tikimybė yra atvirkščiai proporcinga realios konvergencijos dydžiui. Tai sąlygoja žemą realios konvergencijos lygį turinčių šalių prisijungimo prie euro zonos specifiką.

Ilgą laiką Lietuvos atvirose ir uždaruose sektoriuose darbo našumas didėjo labai panašiai, todėl šio efekto poveikis infliacijai nebuvo labai reikšmingas⁷. Tačiau paskutiniu metu jo įtaka didėja.

Taigi asimetriški šokai Europos Sąjungos naująsias nares gali veikti kur kas labiau. Tai tik sustiprina realios konvergencijos šalininkų argumentus ir skepticizmą dėl galimybės įvesti eurą, kadangi daugelis Europos Sąjungos naujųjų šalių, veikiamos minėto efekto, dar yra ir visiškai skirtingose ekonominio ciklo fazėse⁸. Skirtingas realios konvergencijos lygis ir spartesnė ekonominė konvergencija, vykstant šalių, kuriose yra mažiausios pajamos, suartėjimo procesams, lemia didesnę bendrojo vidaus produkto ir darbo našumo augimo tempą bei šiek tiek aukštesnę infliacijos ir einamosios sąskaitos deficito lygį. Natūralu, kad šio požiūrio šalininkai linkę manyti, jog valiutos keitimo kurso nedidelis reguliavimas yra reikalingas tam tikru metu, norint sumažinti ekonominę augimą. Valstybei per anksti tapus euro zonos nare, jų nuomone, būtų labai sunku reguliuoti ekonomiką. Tačiau šie realios konvergencijos argumentai nesutrukdė dabartinėms euro zonos šalims įvesti bendrąją valiutą. Šiuo metu jie taip pat nesumažina valstybių noro tapti euro zonos narėmis. Tiesa, manoma, kad šie argumentai lemia skeptišką požiūrį į šalių su žemu realiųjų pajamų lygiu galimybes prisijungti prie šios zonos⁹.

Tokia nuomonė reiškiamą ne tikta akademiniuose sluoksniuose, bet ir turi įtakos kai kurių Europos centrinio banko vadovų sprendimams. Europos centrinio banko pirmininkas Jean–Claude Trichet 2006 m., lankydamasis Bulgarijoje, išdėstė panašią poziciją ir perspėjo, jog kai kurios šalys yra nepakankamai išsivysčiusios, kad galėtų prisijungti prie euro zonos. Anot jo, „visiškai suprantamos jaunų ir talentingų sportininkų ambicijos kuo greičiau rungtyniauti čempionų lygoje, tačiau jiems kartais gali būti daug geriau dar kuri laiką pasitreniruoti, siekiant toliau tobulėti ir sustiprinti savo talentą

⁵ Schadler S., Drummond P., Kujis L., Murgasova Z., Elkan R., „Adopting the Euro in Central Europe: Challenges of the Next Step in European Integration“, *IMF Occasional Paper* 234, 2005.

⁶ Balasz E., „Assessing Equilibrium Exchange Rates in CEE Acceding Countries: Can We Have DEER with BEER without FEER? A Critical Survey of the Literature“, *Focus on Transition* 2, 2003.

⁷ Kuodis R., „Dėl narystės ekonominėje ir pinigų sąjungoje siekiančių šalių valiutos kurso pasirinkimo strategijų“, *Pinių studijos* 1, 2003, p. 5–22.

⁸ Babetski J., Boon L., Maurel M., „Exchange Rate Regimes and Supply Shock Asymmetry: the Case of the Accession Countries“, *CERGE-EI Working paper* 206, 2003.; Frenkel M., Nickel C., „How Symmetric are the Shocks and the Shock Adjustment Dynamics between the Euro Area and Central and Eastern European Countries?“, Washington, D. C.: *IMF Working Paper* 222, December, 2002.

⁹ Munchau W., „Monetary Union is not for Poor“, *Financial Times*, 2006 01 29.

palankioje aplinkoje¹⁰. Panašios pozicijos laikosi ir Europos centrinio banko valdančiosios valdybos narys Jürgenas Starkas¹¹. Aišku, kad euro zonos valstybių bendroje rinkoje stiprės specializacijos tendencijos, todėl tas šalis ir toliau veiks asimetriški šokai. Tikėtina, kad infliacijos normų ir išorės pozicijų divergencija ir toliau išliks nepriklausomai nuo to, ar šalis prisijungs prie euro zonos, ar ne. Kokių papildomų sunkumų dėl to atsiras, labiausiai priklausys nuo šalies ekonomikos struktūros lankstumo.

Tačiau, remiantis tokiais realios konvergencijos argumentais, nėra įvertinamas svarbiausias iš ekonominės ir pinigų sąjungoms būdingų bruožų – jų narių ekonomikos turi būti pakankamai lanksčios ir sudaryti prielaidas naudotis stabilios monetarinės aplinkos pranašumais. Prielaida, kad valstybių, potencialių euro zonos narių, ekonomikos nėra pakankamai lanksčios, nesutampa su empiriniais faktais. Europos Sąjungos naujosios šalys, pritaikiusios vadinamąjį valiutų valdybos modelį, ilgą laiką nenaudoja nominaliojo efektyviojo valiutos kurso kaip ekonominės pusiausvyros atkūrimo priemonės, tačiau sėkmingai išlaiko konkurencingumo aukštą lygį. Todėl vėliau tai neturėtų būti šioms šalims neįveikiama kliūtis¹². Be to, toks realios konvergencijos kriterijų interpretavimas kiek kertasi su ekonomine logika, nes visiškai neanalizuojamas šalių gebėjimas dalyvauti bendrosios valiutos zonoje. Lietuvos gebėjimas efektyviai atlaikyti šokus, išvengiant nominaliojo efektyviojo valiutos kurso pokyčių, yra vienas iš svarbiausių ekonominių argumentų, kad Lietuva gali sėkmingai dalyvauti euro zonoje. Tačiau interpretacijose pirmenybė teikiama formalių Mastrichto sutarties kriterijų mechaniniam taikymui. Dėl tokios interpretacijos Lietuva, net ir įvykdžiusi kriterijus, negalėtų tikėtis įvesti eurą. Todėl svarbu toliau siekti, kad ateityje labiau ekonomine logika besiremiantis vertinimas dėl gebėjimo dalyvauti euro zonoje taip pat būtų analizuojamas.

Daugeliu atvejų Balassa–Samuelsono efektas lems didesnę infliacijos pusiausvyros normą negu vidutinė euro zonoje, tačiau kitais atvejais prekybos ir telekomunikacijų srityje šis efektas lems mažesnę realųjį efektyvųjį valiutos kursą. Bet kuriuo atveju infliacijos normų divergencija nėra silpnumo ženklas. Tačiau būtų neteisinga ignoruoti tai, kad Mastrichto sutarties kainų stabilumo kriterijus vis labiau kinta mažiau homogeniškoje ir labiau asimetriškoje Europos Sąjungoje ir jį įvykdyti tampa vis sudėtingiau. Taigi po didžiausio Europos Sąjungos plėtros etapo prisijungimas prie euro zonos yra žymiai ekonomiškai patrauklesnis, tačiau institucinės, ekonominės ir politinės plėtros proceso prielaidos yra kur kas labiau asimetriškesnės.

¹⁰ Trichet J. C., „Looking at EU and Euro Area Enlargement from a Central Banker’s Angle: The Views of the ECB“, Speech by President of the European Central Bank, Diplomatic Institute Sofia, 2006 02 27.

¹¹ Stark J., „Economic and Monetary Policy Challenges of Euro Area Enlargement“, Diner speech at Conference the changing landscape of FDI in Europe, Oesterreische Nationalbank, Vienna, 2006 11 20.

¹² Mody A., Rosenberg C., „Why Lithuania and Estonia could Fare Well in Eurozone?“, *Financial Times*, 2006 02 08.

2. Institucinės sąrangos kaita

Po euro zonos sukūrimo ir pastarojo meto Europos Sąjungos plėtros etapų iš esmės pasikeitė euro zonos svarbiausių sprendimų priėmimo proceso institucinė aplinka. Europos Sąjunga anksčiau buvo visiškai simetriška, valstybių narių ekonomikos ir finansų ministrai, nacionalinių centrinių bankų vadovai savo šalims tolygiai atstovavo Ekonomikos ir pinigų komitete, Ekonomikos ir finansų taryboje, arba Ekofine, bei visuose kituose forumuose. Atsiradus euro zonai, Europos Sąjunga tapo asimetriška. Dabar lemiamas žodis priklauso euro zonos valstybių ministrams, turintiems galimybę savo poziciją aptarti šios zonos atstovų būryje. Šitaip jie Ekonomikos ir finansų taryboje įgauna lemiamą balsą, priimant sprendimus. Be to, skirtingų dviejų sudėčių (visos ir ribotos) ir trijų kompozicijų Ekonomikos ir finansų komitetas bei Ekonomikos ir finansų taryba yra sudaryti taip, kad neretai nacionalinių centrinių bankų vadovai negali veiksmingai atstovauti savo šalims, kada svarstomi aktualūs su tų valstybių interesais tiesiogiai susiję euro zonos plėtros klausimai. Tokia praktika labai skiriasi nuo tos, kuri buvo kuriant euro zoną, kada visi ekonomikos ir finansų ministrai bei nacionalinių centrinių bankų vadovai turėdavo vienodas teises minėtuose forumuose, aptariant dalyvavimo euro zonoje klausimus. Be to, nacionalinių centrinių bankų vadovai buvo pagrindiniai ekonominės ir pinigų sąjungos institucinės sąrangos architektai. Jacques Delorso vadovaujama komisija, parengusi ekonominės ir pinigų sąjungos modelį, buvo sudaryta iš visų Bendrijos šalių nacionalinių centrinių bankų vadovų. Tačiau įvedus eurą, dėl kai kurių Europos Sąjungos didžiųjų valstybių konkurencijos, dėl institucijų ir politinių interesų bankų vadovai iš esmės buvo „taktiškai“ išstumti iš aktyvios veiklos Ekonomikos ir finansų taryboje. Taigi euro zonos pirmųjų narių parinkimo procesas buvo simetriškų politinių derybų pavyzdys, nes visi balsai buvo vienodai svarbūs, o Europos Komisija galėjo geriau atlikti savo – tarpininkės – vaidmenį, gindama Bendrijos, kaip visumos, interesus. Euro zonos plėtrai būdinga asimetriška sistema, kurioje derybų ar diskusijų rezultatas visiškai priklauso nuo šios zonos valstybių ekonomikos ir finansų ministrų.

Iki euro zonos sukūrimo Europos Sąjungos valstybės narės jau buvo išgyvenusios gana ilgą, beveik 50 metų pinigų integracijos laikotarpį su tam tikrais pakilimų ir krizių etapais. Euro įvedimas buvo jau trečias bandymas sukurti pinigų sąjungą nuo Romos sutarties pasirašymo. Todėl valstybės narės buvo linkusios parodyti daugiau solidarumo ir lankstumo, interpretuodamos Maastrichto sutarties formuluotes. Galiausiai daugelis kriterijų ir rodiklių buvo interpretuojami pirmą kartą ir todėl buvo kur kas didesnės manevro galimybės, siekiant kuo labiau apginti valstybių narių interesus. Be to, tuo metu šalys buvo kur kas solidaresnės ir daugelis iš jų tikėjosi, kad vardan bendro tikslo bus galima lengviau spręsti tam tikrus vidinius ekonominius, politinius ir socialinius klausimus.

Dabartiniu euro zonos plėtros metu iš esmės kitokia yra ir ekonominė aplinka. Senbuvės narės išgyveno gana ilgą didelės infliacijos ir ekonominių

sukrėtimų laikotarpį, o euro įvedimas lėmė mažą infliaciją ne tik euro zonos, bet ir kitose Europos Sąjungos šalyse. Ekonomikos augimo tempai atskirose valstybėse šiuo metu smarkiai skiriasi, akivaizdūs dideli realiųjų pajamų ir makroekonominių sąlygų skirtumai. Dabartinių euro zonos šalių entuziazmas dėl plėtros labai skiriasi, lyginant su paskutiniojo dešimtmečio entuziazmu, kai buvo kuriama ši zona. Tiesa, nors Europos Sąjungos naujųjų valstybių vyriausybių politinis ryžtas įvesti eurą yra didelis, šiose šalyse ryški demokratijos deficito problema, o daugelyje iš jų piliečių parama euro įvedimui nėra pakankama, nes, remiantis viešosios nuomonės apklausomis, nesiekia 50 procentų šalies gyventojų.

Pasikeitus ekonominėms ir institucinėms aplinkos sąlygoms po euro zonos sukūrimo, priimant sprendimus, ypatingai svarbu išlaikyti visų Europos Sąjungos valstybių narių vienodo vertinimo principo turinį ir dvasią. Bendrijos šalyse, kurios nedalyvauja antrajame valiutų kurso mechanizme, infliaciją gali labai veikti asimetriniai šokai, įskaitant ir valiutų keitimo kurso tendencijas. Vienodo traktavimo principas, jeigu kalbėsime apie visas Europos Sąjungos valstybes nares, gali reikšti, kad į euro zoną pretenduojančioms šalims nustatomos griežtesnės sąlygos ir keliami didesni reikalavimai negu pirmosioms tos zonos narėms. Iš esmės tai ir sutrukdė Lietuvai tvirtai ir neginčijamai įvykdyti infliacijos kriterijų, nes vertinama buvo vadovaujantis rodikliais trijų geriausių šalių, iš kurių dvi – Švedija ir Lenkija – nedalyvauja antrajame valiutų kurso mechanizme. Dėl to visiškai logiška buvo tikėtis kitokios interpretacijos, tačiau taip pat visiškai atitinkančios Maastrichto sutarties dvasią.

Po Europos Sąjungos plėtros paskutinio etapo taip pat labai išryškėjo atskirų valstybių politinės ekonomijos skirtumai. Negalima nesuprasti Europos Sąjungos didžiųjų šalių susirūpinimo, kad, išgaliojus Nicos sutarties kompromisinėms nuostatoms, valdymo sprendimų priėmimas tapo labai neefektyvus, sumažėjus jų galiai, priimant sprendimus¹³. Todėl didžiosios šalys – ekonominės ir pinigų sąjungos „signatarės“ – sustiprino Euro grupės vaidmenį Ekonomikos ir finansų taryboje ir *de facto* savo rankose sutelkė neformalią galią. Europos Sąjungos naujosios šalys praktiškai yra izoliuojamos ir apribojamas jų dalyvavimas, rengiant ir priimant sprendimus, nors jos *de jure* yra ekonominės ir pinigų sąjungos narės, tiesa, su laikina išlyga neįvesti euro. Optimalios valiutų zonos teorijos kūrėjas Robertas A. Mundellas pateikė labai svarius argumentus, kad Europos Sąjungos naujosios šalys neturėtų būti atskirtos nuo ekonominės ir pinigų sąjungos raidos reikalų¹⁴. Nelogiška, kad šioms šalims įtakos turintys svarbiausi klausimai svarstomi joms nedalyvaujant. Naujosios valstybės narės turėtų būti atstovaujamos bent tada, kai aptariami tiesiogiai su jomis susiję reikalai. Europos Sąjungos naujųjų šalių ir Bendrijos institucijų vaisingas dialogas yra labai reikalingas.

¹³ Baldwin R., Wyplosz C., *The Economics of European Integration*, London: McGraw-Hill, 2006.

¹⁴ Mundell R. A., „Exchange Rate Arrangements in Central and Eastern Europe“ in Arndt S., Handler H., Salvatore D., *Eastern Enlargement: the Sooner, the Better?*, Vienna: Austrian Federal Ministry of Economic Affairs and Labor, 2002, p. 168–165.

Europos Sąjungos institucijos pagal savo prigimtinę funkciją turėtų siekti, kad sumažintų įvairaus pobūdžio ir, svarbiausia, institucinius asimetriškumus. Lietuva iš Europos Komisijos daugiausia per viešuosius ryšius sulaukė neigiamų signalų dėl galimo dalyvavimo euro zonoje, tačiau labai trūko atviro dialogo ir pasiūlymų, kaip spręsti problemas. Natūralu, kad buvo tikimasi Europos Komisijos pozityvesnio vaidmens, atsižvelgiant ir į Portugalijos pamokas ir patirtį, įvedant eurą. 2004 m. surengtoje konferencijoje Portugalijos ministras pirmininkas profesorius Anibalas Cavako Silva, dalyvaujant tuometiniam Portugalijos premjerui José M. Barosso, akcentavo labai svarbų Europos Komisijos vaidmenį šiame procese. Jis pabrėžė, kad Europos Komisija, kai Portugalija siekė tapti euro zonos nare, taip pat labai aktyviai gynė mažųjų šalių interesus¹⁵. Kaip žinoma, Lietuva panašios paramos nesulaukė. Po Europos Sąjungos institucijų neigiamo sprendimo bandyta suintensyvinti ryšius su jomis, suformuojant darbo grupę, padėsiančią pasirengti euro įvedimui, tačiau iki šiol šios grupės veiklos jokių konkrečių rezultatų nematyti. Taigi apibendrinant galima teigti, kad po paskutinio meto plėtros etapų Europos Sąjungoje išryškėjo ekonominių ir institucinių sąlygų pasikeitimas iš simetriškos į asimetrišką, pasižyminčią mažesniu solidarumu.

3. Antrasis valiutų kurso mechanizmas: ar tai tikrai „laukiamasis“?

Europos Sąjungos plėtra gerokai padidino antrojo valiutų kurso mechanizmo reikšmę. Jo paskirtis yra vykdyti dvi svarbias funkcijas. Pirma, jis yra valiutų stabilumo, vertinant konvergenciją, kriterijus. Antra, šis mechanizmas turi būti svarbi pinigų politikos koordinavimo ir suderinimo priemonė. Jame dalyvaujančių valstybių narių skaičius išaugo iki septynių. Europos Sąjungos institucijos akcentuoja dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme svarbą¹⁶. Šios aplinkybės turėtų skatinti jo funkcionavimo tobulinimą. Įkūrus euro zoną, šiame mechanizme dalyvavo tik viena Danija, kol kas neketinanti įvesti euro. Ši svarbi pinigų integracijos institucinė priemonė buvo „primiršta“ tiek akademinuose, tiek ir politiniuose sluoksniuose. Kartu antrasis valiutų kurso mechanizmas, nors iš esmės skiriasi nuo ankstesnio valiutų kurso mechanizmo pinigų sistemos, vis dėl to paveldėjo kai kuriuos pastarojo trūkumus ir gana prastus finansų rinkų dalyvių vertinimus. Užkulisiuose ekonomistai antrąjį valiutų kurso mechanizmą neretai vadina euro „laukiamuoju“.

Daugelis ekonomistų pripažįsta, kad 1992–1993 m. valiutų kurso mecha-

¹⁵ Cavaco Silva A., „The Portuguese Experience in the Integration Process“, Special Address at the Millennium Bankers Seminar for the new EU Member States and Candidate Countries, Lisbon, February, 2004.

¹⁶ ECB, „Policy Position of the Governing Council of the European Central Bank on Exchange Rate Issues Relating to the Acceding Countries“, 2003 12 18.

nizmo krizės priežastis buvo pinigų sistemoje dalyvaujančių valstybių nenoras ar nesugebėjimas koordinuoti ekonominę politiką. Šiuo metu Europos Sąjunga turi pakankamą pinigų politikos priemonių arsenalą. Atnaujintas Stabilumo ir augimo paktas, Lisabonos strategija bei Liuksemburgo procesas sudaro vientisą institucinę koordinavimo ir bičiuliško bendradarbiavimo sistemą. Europos centrinis bankas taip pat turi tam tikrų institucinių priemonių. Du kartus per metus svarstoma pinigų politikos koordinavimo ataskaita ir kartą – antrojo valiutų kurso mechanizmo funkcionavimo metinė ataskaita. Tačiau Europos centrinio banko šios priemonės apima tik pinigų politikos klausimus. Mat svarbiausių išipareigojimų įvykdymas yra vyriausybių kompetencija. Institucine prasme tai, deja, du nesusisiekiantys indai.

Kaip rodo antrojo valiutų kurso mechanizmo paskutinio meto patirtis, koordinavimo ir bičiuliško bendradarbiavimo galimybės nėra pakankamai panaudojamos. Jeigu kalbėsime apie Lietuvą, per visą jos dvejų metų dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme laikotarpį iš esmės nebuvo jokių reikšmingų svarstymų ir diskusijų, susijusių su priimtų išipareigojimų, stojant į antrąjį valiutų kurso mechanizmą, vykdymu ar atitinkamų politikos priemonių įgyvendinimu. Negana to, Lietuvos Vyriausybė, siekdama pristatyti savo nuostatas, buvo priversta naudoti užsienio politikos kanalus, kad surengtų Europos Sąjungos institucijų ir šalių vadovų aukšto lygio dvišalius susitikimus. Kitais žodžiais sakant, teko naudoti užsienio politikos dialogo priemones, nors šis klausimas yra Europos Sąjungos vidaus rinkos svarbus dalykas.

Todėl vargu ar reikia stebėtis, kad po dvejų sėkmingų metų antrajame valiutų kurso mechanizme tam tikra prasme buvo netikėtas konvergencijos pažangos vertinimo ataskaitoje paskelbtas vertinimas, kad Lietuva neišvykdė kainų stabilumo reikalavimo. Tarptautinėse institucijose vyravo nuostata, kad dalyvauti antrajame valiutų kurso mechanizme tikslinga tik tada, kai yra pakankamai pasirengta ir yra didelė tikimybė, jog po dvejų metų bus įvestas euras. Todėl Lietuvos, Slovėnijos ir Estijos sėkmingas prisijungimas prie šio mechanizmo lėmė natūralius teigiamus lūkesčius dėl palankaus rezultato.

Dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme įvairių problemų ir išipareigojimų vykdymo svarstymas turėtų tapti svarbiu viso ekonominės politikos koordinavimo proceso elementu. Jo dalyviai turėtų formuluoti kur kas aiškesnius lūkesčius ir politikos receptus, stiprinti pinigų integracijos stebėseną. Ji turėtų būti jei ne intensyvesnė ir veiksmingesnė, tai bent panaši į ankstesniais laikotarpiais su Tarptautiniu valiutos fondu sudarytas prevencines programas, kada valstybės, dabar dalyvaujančios antrajame valiutų kurso mechanizme, siekdamos glaudesnio dialogo ir tarptautinio konsultavimosi naudos, pageidavo tokių programų. Būtų tikslinga periodiškai atnaujinti išipareigojimų formuluotes. Antrojo valiutų kurso mechanizmo sutartyje, kurią Lietuvos vardu pasirašė Vyriausybės įgaliojimus atitinkamai turėję Lietuvos banko valdybos pirmininkas ir finansų ministras, mūsų valstybės išipareigojimai yra suformuluoti labai abstrakčiai, deklaracijos forma ir neapibrėžtam laikotarpiui. Jie išliko nepakitę net ir po dalyvavimo mechanizme dvejų metų, kada išryškėjo naujos aktualijos ir probleminės sritys. Be to, nėra tinkamos išipareigojimų

vykdymo stebėsenos ir tikrumo, kad net ir tuos įsipareigojimus įvykdžius šalis bus „apdovanota“ palankiu vertinimu ar bent jau vienoda Mastrichto sutarties kriterijų interpretacija.

Antrojo valiutų kurso mechanizmo forma nėra tokia veiksminga, kokia galėtų būti, ir iš tiesų labiau primena „laukiamąjį“. Todėl tikslinga keisti susidariusią situaciją, siekiant išvengti tolesnio šio mechanizmo reputacijos galimo suprastėjimo, ir efektyviau naudoti jo teikiamas pinigų politikos koordinavimo galimybes, stiprinti pinigų integracijos mechanizmą, rengiantis dalyvauti euro zonoje.

4. Atidėti euro įvedimo lūkesčiai: dėl ko ir ar ilgam?

Lietuvos prašymas įvertinti konvergencijos pažangą ir kai kurių vertinimo momentų interpretavimas išryškino daug naujų euro zonos plėtros niuansų. Rengiant sprendimą, daugelis iš jų buvo įvardyti tiksliau, o per diskusijas Europos Sąjungos institucijose buvo atsakyta į daugelį klausimų. Tačiau vis dar tebėra nemažai neaiškumų. Vadovaujantis vertinimo ir diskusijų analizės logika, peršasi išvada, kad euro lūkesčius ne tik Lietuvai, bet ir kitoms šalims, taikančioms valiutų valdybos modelį, gali tekti atidėti neapibrėžtam laikui. Svarbiausias neatsakytas klausimas – kuriam laikui? Galime tik apgailestauti, kad kuo toliau, tuo labiau atsakymas į šį klausimą darosi vis labiau neaiškus, nei buvo iki konvergencijos vertinimo. Kol kas rinkos dalyviai taikosi su tokiu neapibrėžtumu. Tačiau yra neaiškus tokios tolerancijos lygis, kuris dar turės būti patikrintas vėliau.

Nors Europos Komisija nuolat kartojo, kad Lietuvos konvergencijos vertinimas yra daugiau techninis pratimas, tačiau tolesnė įvykių raida parodė, jog tai buvo akivaizdžiai suderintas politinio pobūdžio sprendimas. Europos Sąjungos ekonomikos ir pinigų reikalų komisaras Joaquinus Almunia 2006 m. sausio 19 d. savo kalboje Belgijos karališkajai politinės ekonomijos bendrijai pažymėjo, kad svarbiausias kriterijus yra infliacija, o kartu perspėjo, jog infliacija Lietuvoje, siekiančioje prisijungti prie euro zonos, yra per didelė¹⁷. Europos Sąjungai tuo metu pirmininkavusios Austrijos finansų ministras Karl-Heinzas Grasseris 2006 m. sausio 23 d. Europos Parlamento Ekonomikos komitete pareiškė, kad euro zonos bendrą valiutą 2007 metais pavyks įvesti tik Slovėnijai, o Lietuvoje greičiausiai bus per didelė infliacija¹⁸. Vokietijos Federacijos bankas – vienas iš įtakingiausių Europos centrinių bankų sistemos narių – savo mėnesiniame biuletenyje sudavė dar vieną smūgį Europos Sąjungos naujokėms: jis paragino neskubėti plėsti euro zonos¹⁹.

¹⁷ AFP–BNS, *Lietuva ir Estija nevykdo Mastrichto kriterijų, perspėja ES komisaras*, 2006 01 20

¹⁸ Reuters–ELTA, K. H. Graseris: *Estijos ir Lietuvos infliacija greičiausiai bus per didelė įsivesti eurą* 2006 01 24

¹⁹ BNS, *Vokietijos centrinis bankas ragina neskubėti plėsti euro zonos*, 2006 01 24.

Pirmasis oficialus signalas, kad Lietuva nevykdo kainų stabilumo kriterijaus, buvo gautas 2006 m. vasario 22 d. iš Europos Komisijos komisaro Almunia²⁰. Tikriausiai jis šitaip perdavė iš anksto besiformavusią nuomonę dėl būsimo neigiamo vertinimo. Tai sukėlė Lietuvos banko valdybos pirmininko Reinoldijaus Šarkino nuostabą: jis pareiškė, kad tokie vertinimai neturėtų būti pateikiami, nes juos ir sprendimą dėl Lietuvos atitikimo kainų stabilumo kriterijui Europos Komisijos siūlymu turėtų paskelbti Ekonomikos ir finansų taryba²¹. Vadovaudamasis pozityvaus ir skaidraus bendradarbiavimo su Tarptautiniu valiutos fondu patirtimi, Lietuvos banko vadovas negalėjo tikėtis, kad sprendimas jau aptartas ir suformuluotas iš anksto, nedalyvaujant Lietuvos atstovams ir net nesudarant jiems galimybių pasakyti savo argumentus ir išklausti oponentų nuomonę. Galiausiai Ekonomikos ir finansų tarybos sprendimas buvo griežtas: Lietuva neįvykdė kainų stabilumo kriterijaus.

Kai kurie Europos Sąjungos analitikai akcentavo, kad Lietuva tapo euro zonos plėtros kriterijų griežtesnio traktavimo pirmąja auka²². Su tuo negalima nesutikti. Nors infliacijos rodiklis Lietuvoje vertinimo metu formaliai tik šiek tiek (0,07 bazinio punkto) buvo didesnis už nustatytą kainų stabilumo kriterijų, tačiau akivaizdu, kad, laikantis tų pačių principų, kaip ir kuriant euro zoną, buvo galimybių nepažeisti Maastrichto sutarties teisinių punktų ir priimti Lietuvai palankų sprendimą. Galima teigti, kad, jeigu ir anksčiau būtų taip griežtai vertinamas atitikimas Maastrichto kriterijams, kaip buvo padaryta Lietuvos atžvilgiu, tai daugelio valstybių šiuo metu euro zonoje nebūtų.

Prieš pateikiant prašymą įvertinti konvergencijos pažangą, ne kartą buvo akcentuojama, kad infliacija Lietuvoje už kriterijų bus didesnė arba mažesnė (skaičių prasme) labai nedaug, skirtumas gali būti net ir šimtosios dalys po kablelio. 2006 m. kovo mėn. infliacija mūsų valstybėje sudarė 2,63 procento, o infliacijos stabilumo kriterijus buvo 2,72 procento. Lietuvos atstovai ne be pagrindo argumentavo, kad šalis įvykdytų kainų stabilumo kriterijų, jeigu, kad ir kaip būtų paradoksaliau, naudotume tikslesnę skaičiavimo metodiką. Jei būtų panaudotas tikslesnis apvalinimo mechanizmas ir mažiausia infliacija trijose valstybėse narėse būtų apskaičiuota procento šimtuųjų dalių tikslumu, o apvalinant – tik vidutinė jos reikšmė, infliacija Lietuvoje sudarytų 2,66 procento ir nebūtų didesnė už kriterijų²³.

Žinoma, tai būtų kitoks, tačiau tikslesnis vertinimo būdas, negu naudotas iki šiol. Tačiau tai buvo ir pirmas atvejis Europos Sąjungos istorijoje, kai skaičių reikšmių skirtumas buvo toks menkas, kad būtų visiškai teisėta naudoti tikslesnį vertinimo būdą. Kita vertus, buvo pakankamai daug galimybių manevruoti ir

²⁰ „Komisaras J. Almunia: „Lietuva neatitinka infliacijos kriterijų“ *Respublika*, 2006 02 23 (Remiantis 2006 m. vasario 22 d. spaudos konferencija).

²¹ „R. Šarkinas eurokomisaro vertinimą vadina neetišku“, *Lietuvos aidas*, 2006 02 25.

²² „Lithuania Set to Become Victim of Tough EU Single Currency Stance“, *Financial Times*, 2006 03 13.

²³ Krikščiūnas R., „Enlargement of the Euro Zone – Why and When for Lithuania?“, Brussels: Center for European policy studies, 2006 05 10.

nustatant valstybes, kuriose mažiausia infliacija, ir interpretuojant mažiausios infliacijos apibrėžimą. Europos Bendrijos steigimo sutarties 121 straipsnio 1 dalies pirmoje įtraukoje šiuo klausimu yra pasakyta: ar pasiektas didelis kainų stabilumas, „sprendžiama pagal infliacijos lygį, artimą tam, kurį yra pasiekusios ne daugiau kaip trys valstybės narės, kuriose kainos yra stabiliausios“²⁴.

Jau yra buvęs precedentas, kai 2004 metų konvergencijos pažangos ataskaitoje Lietuva, kurioje buvo 0,2 procento neigiama infliacija, buvo palaikyta „outlier“ – išimtimi. Labai maža infliacija, nors ir atitinka kainų stabilumo kriterijų, nėra laikoma geru rezultatu. Atsižvelgdama į argumentuotą analitikų kritiką, Europos centrinio banko valdančioji taryba patikslino pinigų politikos tikslą ir nustatė siekį vidutinės trukmės laikotarpiu išlaikyti mažą infliaciją, bet ties 2 procentų riba. Lietuvos atveju bazinį infliacijos rodiklį paveikė Švedijos, kaip vienos iš mažiausių infliaciją turinčios šalies, pasirinkimas. Tačiau Švedija nedalyvauja nei euro zonoje, nei antrajame valiutų kurso mechanizme. Joje infliacijos lygis buvo mažesnis negu 1 procentas. Siekdama kainų stabilumo, Švedija pažeidė savo pačios numatytą tikslą – žemiausią infliacijos tolerancijos ribą. Turint galvoje tą faktą, kad Švedija naudoja infliacijos tikslo pinigų režimą, sudėtinga infliaciją joje vertinti kaip geriausią rezultatą kainų stabilumo prasme. Be to, infliacijos kriterijus nebūtinai turėtų reikšti trijų šalių, kuriose buvo mažiausia infliacija, vidurkį, nors tokia praktika ir galiojo anksčiau. Vadinasi, aiškiai pasakyta, Lietuvos institucijų nuomone, kur kas palankesnis vertinimo laikotarpis būtų buvęs ne kovo, o balandžio mėnesį. Sunku paaiškinti tą faktą, kad Konvergencijos pažangos ataskaita paskelbta tik viena diena anksčiau už Europos Sąjungos valstybių narių balandžio mėnesio infliacijos rodiklius. O jie parodė, kad kainų stabilumo kriterijus padidėjo iki 2,7 procento. Tada Lietuva jau visiškai įvykdė kainų stabilumo kriterijų. Šitaip, kaip matome, Maastrichto sutartis leidžia tam tikrą interpretacijos laisvę, apibūdinant mažiausią infliaciją, ir Lietuvos atveju tuo buvo galima pasinaudoti.

Interpretuojant kriterijų atitikimą labai svarbus yra solidarumo aspektas. Be abejo, negalima buvo tikėtis, kad naujosios šalims bus taikomi mažesni reikalavimai, tačiau griežtesni negu dabartinėms euro zonos narėms reikalavimų taikymas daug kam buvo netikėtas. Jeigu tokie patys kriterijai būtų buvę pritaikyti valstybėms senbuvėms, vargu dabar Europos Sąjunga turėtų svarbiausią viešąją gėrybę, t. y. bendrąją valiutą – eurą. Daugeliui dabartinių euro zonos narių buvo parodytas gana didelis kolegų solidarumas: Italijai ir Belgijai buvo leista įvesti eurą, nors jų skolos lygis buvo didesnis už 100 procentų bendrojo vidaus produkto; Prancūzija ir Vokietija viena kitai darė ypatingai dideles politines nuolaidas, siekdamos įvykdyti ne tik narystės kriterijus, bet ir vidinius politinių jėgų reikalavimus; Italija su Suomija įvedė eurą neišbuvusios valiutų kurso mechanizme reikalaujamų dvejų metų; Graikija sulaukė palankaus sprendimo, nors pateikė neteisingus duomenis apie biudžeto deficitą. Didžiausias nuolaidas šalys, kandidatės į euro zoną, tada „pasidovanojo“ solidarai švelniai vertindamos biudžeto deficito kriterijaus įvykdymo priemones.

²⁴ Europos Bendrijos steigimo sutartis, 121 str.

Apie šio rodiklio vykdymo tvarumo griežtesnius vertinimus tuomet nebuvo nė minties. Nenuostabu, kad, įvedus eurą, daugelis valstybių tuoj pat pradėjo chroniškai nebevykdyti šio rodiklio.

Taigi išsamesnė infliacijos Lietuvoje ir kriterijaus neatitikimo vertinimo analizė lemia išvadą, kad buvo pakankamai galimybių padėti interpretuoti palankiai ir laikantis Europos Sąjungos teisinių reikalavimų bei precedentų. Nenusižengiant Mastrichto sutarties „dvasiai“ ir vadovaujantis iki šiol ilgą laiką deklaruotais valstybių narių vienodo traktavimo bei solidarumo principais, būtų buvę teisinga priimti teigiamą sprendimą dėl Lietuvos narystės euro zonoje, juolab, kad šalis visiškai ir neginčijamai įvykdė visus kitus ekonominius bei teisinius konvergencijos kriterijus.

Negana to, bene pirmą kartą, priimant sprendimą, buvo kalbama apie infliacijos tvarumą. Kitaip tariant, atsirado naujas kainų stabilumo kriterijaus komponentas, kuris nebuvo naudojamas euro zoną kūrusioms valstybėms. Nemažai apie kai kurių kriterijų vykdymą ir tvarumą sako 2 lentelėje pateikiami mūsų vertinimai. Jie rodo, kiek laiko euro zonos šalys narės vykdė konvergencijos kriterijus.

2 lentelė. **Laiko dalis (proc.), kurią euro zonos valstybės narės vykdė Mastrichto sutarties kriterijus 1999–2006 m.**^{25*}

Valstybė	Kainų stabilumas	Budžeto deficitas	Valdžios sektoriaus skola	Palūkanų normos
Airija	28	100	100	100
Austrija	100	100	0	100
Belgija	91	100	0	100
Graikija	6	14	0	100
Ispanija	23	100	71	100
Italija	73	43	0	100
Liuksemburgas	46	100	100	100
Nyderlandai	65	100	0	100
Portugalija	30	71	86	100
Prancūzija	92	43	57	100
Suomija	88	100	100	100
Vokietija	100	43	14	100

Taigi, matome, kad tarp eurą įvedusių šalių nėra nė vienos, kuri per visą laikotarpį nuo bendrosios valiutos įvedimo būtų visiškai vykdžiusi visus konvergencijos kriterijus. Tačiau, vadovaujantis ekonomine logika, tenka sutikti, kad tai nėra būtina. Lietuvos jaunieji mokslininkai Rimvydas Baltaduonis ir

^{25*} Autorių skaičiavimai, remiantis Eurostato duomenimis

Marius Jurgilas, nagrinėdami hipotetinę pinigų sąjungą, parodė, jog JAV kai kurie regionai per visą 1997–2005 m. laikotarpį nebūtų įvykdę konvergencijos kriterijų²⁶.

2006 m. gruodžio mėn. konvergencijos ataskaitoje pirmą kartą istorijoje aiškiai panaudoja tvarumo sąvoką. Ataskaitoje taip interpretuojama atitikimas infliacijos tvarumo kriterijui: „Tvarumo reikalavimas reiškia, kad patenkinamas infliacijos lygis turi būti pasiektas tinkamais sąnaudų ir kitais struktūriniu būdu kainos pokyčius lemiančiais veiksniais, užuot atspindėjęs laikinų veiksnių poveikį. Dėl to, vertinant konvergenciją, nagrinėjami ir pagrindiniai infliacijos veiksniai, ir vidutinio laikotarpio prognozės. Taip pat vertinama, ar šalis per artimiausius mėnesius pasieks pamatinę vertę“²⁷. Maastrichto sutartyje infliacijos tvarumo koncepcija nėra tiksliai apibrėžta. Neaišku, koks laikotarpis (tiek praities, tiek ateities atžvilgiu) priimtinas, vertinant tvarumą, taip pat kyla abejonių, ar neturėtų būti tvarumo principas taikomas ir nustatant valstybes, kuriose mažiausia infliacija. Greičiausiai jis turėtų būti taikomas simetriškai: tiek vertinamai šaliai, tiek ir už etaloną paimtoms šalims.

Nors tvarumo vertinimas yra gana subjektyvus procesas, tačiau jis tampa teisiniu argumentu, sprendžiant dėl euro įvedimo. Toks kainų stabilumo kriterijaus interpretavimas kelia labai rimtus iššūkius valstybėms, pritaikiusioms valiutų valdybos modeli, ir tapusiomis susidariusios nepalankios aplinkos įkaitėmis. Lietuvos, taip pat Estijos ir Bulgarijos, o tam tikra prasme ir Latvijos, pasirinkta griežto fiksuoto kurso strategija, įgyvendinta valiutų valdybos forma, padėjo stabilizuoti makroekonominę padėtį bei infliacijos lūkesčius. Skaidrus lito persiejimas nuo JAV dolerio prie euro leido siekti infliacijos konvergencijos su euro zonos šalimis. Valiutų valdybos modelio specifika nesudaro prielaidų pasinaudoti jokiais valiutos kurso svyravimo galimybėmis, siekiant ilgesnį laikotarpį daryti įtaką infliacijos rodikliui, leidžiant šiek tiek sustiprėti nacionalinės valiutos kursui. Todėl šios šalys turi mažesnes galimybes vykdyti taip interpretuojamą kainų stabilumo kriterijų. Yra gana didelė tikimybė, kad tokio momento gali tekti laukti iki realios konvergencijos pabaigos, t. y. ne viena dešimtmetį²⁸. Ilgesnį laikotarpį būnant už euro zonos ribų, didėja tikimybė, kad neigiamą įtaką darantys šokai ar nepalankūs vienkartiniai ekonomikos pokyčiai nepagrįstai dar labiau atitolins Lietuvą nuo dalyvavimo euro zonoje. Kita vertus, buvimas už euro zonos ribų didina infliacijos riziką. Šiuo metu Lietuvoje suvokiamos ir realios infliacijos skirtumas yra vienas iš didžiausių

²⁶ Baltaduonis R., Jurgilas M., „Lithuania and the Euro“, Presentation, Department of Economics, University of Connecticut, 2006 05 02, <http://www.sp.uconn.edu/~rib01002/LTeuro.pdf>, 2007 04 30.

²⁷ Europos Komisija, „2006 m. gruodžio mėn. konvergencijos ataskaita (KOM 762)“, EUR-Lex, <http://eur-lex.europa.eu/lt/prep/index.htm>, 2007 05 03.

²⁸ Lewis J., „Hitting and Hoping? Meeting the Exchange Rate and Inflation Criteria During a Period of Nominal Convergence“, *CESifo Working Paper* 1902, January 2007.

Europos Sąjungoje²⁹. Iš dalies tai galima paaiškinti tuo, kad su euro įvedimu siejamo kainų augimo suvokimas yra pagrįstas euro zonos šalių pavyzdžiu. Jose visuotinai manoma, kad, įvedus eurą, kainos labai padidėjo.

Toks kriterijų vykdymo interpretavimas neišvengiamai vertina valiutų valdybos modelio specifikos. Valstybės, euro zonos kūrėjos, labai aktyviai naudojo keitimo kursą, kaip svarbią konvergencijos proceso koordinavimo priemonę. Natūralu, kad šių šalių specialistai ir Europos Sąjungos institucijų biurokratai laikosi nuostatos, jog tik per konvergencijos eigą nusistovi natūralus ekonominės pusiausvyros nominalaus valiutų keitimo kurso lygis, o kurso tam tikras svyravimas gali padėti lengviau pasiekti reikalaujamą kainų stabilumą. Neatsitiktinai pasigirsta rekomendacijų ir Europos Sąjungos naujosioms šalims naudoti infliacijos tikslo pinigų režimą. Tokiu atveju tektų pereiti prie lankstesnio pinigų keitimo kurso režimo. Tačiau neaišku, kodėl keitimo kurso priemonės tam tikras naudojimas turėtų būti pranašesnis už infliaciją. Be to, jam būdinga savotiškos institucinės atminties stoka. Pasirengimo narystei Europos Sąjungoje laikotarpiu ši Bendrijos institucijų pareigūnų nuomonė buvo tokia tvirta, kad Lietuvai neliko nieko kito, kaip ryžtis įvesti lankstų valiutos kurso režimą. Rengdamasis tokiam žingsniui, Lietuvos bankas parengė ir patvirtino trejų metų pinigų politikos programą³⁰. Tačiau buvo įgyvendintas tik pirmas šios programos etapas, mat paaiškėjo, kad organizuotai ir tvarkingai pakeisti režimo negalima, nes tai pareikalautų didelių išlaidų ir atsirastų nestabilumo pavojus. Be to, vertinimai parodė, kad, vadovaujantis ekonominės logikos argumentu, tikrai galima natūraliai įstoti į euro zoną ir neaktyvuojant valiutos kurso kaip pinigų politikos priemonės. Todėl neliko nieko kito, kaip inicijuoti plačias tarptautines diskusijas šiuo klausimu ir ieškoti priimtinausio sprendimo. Šiame procese labai naudingas buvo, kaip tarpininko, Tarptautinio valiutos fondo vaidmuo, kadangi jo specialistai parėmė diskusijas savo profesionaliais ir tiksliais tyrimais. Kelios konferencijos, surengtos Taline, Briuselyje, Prahoje ir Dubrovniku, padėjo rasti bendrą supratimą. Tuoj po to atsirado labai svarbus Europos centrinio banko valdančiosios tarybos sprendimas, kuriame buvo numatyta galimybė įstoti į euro zoną, išlaikant valiutų valdybos modelį³¹. Manytume, kad atnaujintas ekspertų dialogas, kuriame dalyvautų ne vien tik politikai ir Europos Sąjungos institucijų biurokratai, būtų labai vertingas.

Kai kas gali suabejoti, ar, remiantis Lietuvos atvejo analize, galima daryti apibendrinančias išvadas dėl plėtros proceso. Lietuvos pažangos vertinimo procese pirmą kartą Ekonominės ir pinigų sąjungos funkcionavimo istorijoje apibrėžta tvarumo sąvoka, griežtai interpretuota trijų geriausių infliaciją turin-

²⁹ European Commission, *Business and Consumer Survey Results*, Directorate-general for Economic and Financial Affairs, April, Brussels, 2007, http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/businessandconsumersurveys_en.htm, 2007 05 07.

³⁰ „Dėl Lietuvos banko pinigų politikos priemonių taikymo krypties“, 1999 m. liepos 1 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 101, Vilnius, *Valstybės žinios* 10–197, 1997.

³¹ Duisenberg W., Noyer C., „Introductory Statement“, Press Conference, Frankfurt am Main, ECB, 2000 04 13.

čių šalių sąvoka ir kai kurios kitos nuostatos tapo euro zonos plėtros proceso teisine nuostata. Analizuodami Lietuvos atitikimo kainų stabilumo kriterijams pamokas, manytume, kad yra svarbu įvertinti ne tik tai, kad Maastrichto sutarties kainų stabilumo kriterijus buvo neįvykdytas techniškai, tačiau ir visą kompleksą makroekonominių ir institucinių priežasčių.

Pirma, galutinės nuomonės susiformavimui įtakos negalėjo neturėti atitikimas optimalios valiutų zonos kriterijams. Nors, kaip jau buvo sakyta, Lietuvos ekonomikos lankstumas ir atsparumas šokams yra patikrintas praktikoje, atlaikant neramumus bankų sektoriuje, krizės Rusijoje įtaką ir kitus sukrėtimus, o darbo jėgos rinka laikoma viena iš lanksčiausių Europos Sąjungoje, apskritai mūsų šalies ekonomika optimalios valiutų zonos kriterijus atitinka bene prasčiausiai iš visų Europos Sąjungos naujųjų šalių. Ekonomikos struktūroje didelę dalį sudaro žemės ūkio ir pramonės sektoriai, o paslaugų sektoriuje sukuriama bendrojo vidaus produkto dalis daugiau kaip 10 bazinių punktų mažesnė negu euro zonoje. Empirinės studijos rodo, kad egzistuoja tamprī koreliacija tarp prekybos integracijos ir šokų asimetrijos^{32, 33}. Lietuvos prekybos ryšiai su Europos Sąjunga yra labai silpni tiek pagal bendrus prekybos lygio su ja rodiklius, tiek pagal pramonės vidaus prekybą. Euro zonos ir Lietuvos verslo ciklų koreliacija yra netgi neigiama³⁴. Žinoma, šių kriterijų atitikimo vertinimo metodika nėra tobula ir gali būti kvestionuojama, tačiau nereikėtų manyti, kad šie duomenys nėra svarbūs, formuojantis politikų nuomonei dėl pasirengimo dalyvauti euro zonoje.

Antra, prisijungdama prie antrojo valiutų kurso mechanizmo, Lietuva prisiėmė išpareigojimus, kurie suformuluoti taip: „Patikima fiskalinė politika ir pasiryžimas riboti vidaus kredito augimą, sustiprinti efektyvia finansine priežiūra, padės užtikrinti einamosios sąskaitos būklės tvarumą. Struktūrinės reformos, kuriomis siekiama tolesnio ekonomikos lankstumo ir prisitaikomumo didinimo, bus įgyvendintos laiku tam, kad būtų sustiprinti vidaus prisitaikymo mechanizmai ir išlaikytas bendras ekonomikos konkurencingumas“³⁵. Deja, dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme laikotarpiu Lietuvos pažanga, vykdam šiuos išpareigojimus, buvo nelabai išpūdinga. Vyriausybė nepadarė „namų darbų“ dėl infliacijos kruopštesnio valdymo ir reikiamų priemonių įgyvendinimo, neužtikrino glaudžių politinių kontaktų su Europos Sąjungos įtakingiausiomis valstybėmis, nepakankamai aiškino šalies specifinę situaciją Europos Sąjungos institucijoms. Remiantis anekdotiniais argumentais kai kurie politologai netgi įtaria, jog vyriausybė specialiai nenorėjo įvesti euro, kad nesusivaržytų griežtais biudžetinės disciplinos reikalavimais prieš rinkimus.

³² Maurel M., „On the Way to EMU Enlargement Towards CEEC's: What is the Appropriate Exchange Rate Regime?“, *CEPR Discussion Paper* 3409, 2002.

³³ Frankel J. A., Rose A. K., „The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria“, *Economic Journal* 49/449, 1998.

³⁴ Fidrmuc J., Korhonen I., „A Meta-Analysis of Business Cycle Correlations between the Euro Area“, CEECs and SEECs – What do we now?, *Focus on European Economic Integration* 2, 2004, p. 76–94.

³⁵ Europos Komisija, Komunikatas, Briuselis, 2004 07 27.

Nors deklaracijos forma paskelbti įsipareigojimai iš esmės vertinimo metu detalai nebuvo analizuojami, pažanga galėjo turėti didesnės įtakos, tikintis palankaus sprendimo.

Trečia, galima suprasti ir euro zonos valstybių argumentus dėl griežtesnių reikalavimų taikymo Vidurio ir Rytų Europos šalims. Europos Sąjungos valdymas, kuris šiuo metu remiasi kompromisine Nicos sutartimi, nėra toks efektyvus, koks turėtų būti. Prieš prasidedant Bendrijos didžiajai plėtrai, buvo nuogaustaujama, kad, nepriėmus Europos Sąjungos konstitucijos, valdymas taps labai neefektyvus ir sudėtingas. Nepritarus kai kuriose šalyse Konstitucijos projektui, pablogėjo ne tik Europos Sąjungos, bet ir euro zonos plėtros politinės ekonomijos sąlygos. Vadinamasis Lenkijos santchniko sindromas kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse suponavo gana skeptišką požiūrį dėl tolesnių integracinių priemonių naujųjų šalių atžvilgiu ir negatyvią vidinę politinę ekonomiją pagrindinėse euro zonos valstybėse. Tai skatina euro zonos šalių politikus būti kur kas atsargesniais, sprendžiant su tuo susijusius klausimus. Napatvirtinus Europos Sąjungos konstitucijos, ne pradėjo veikti joje numatyta balsavimo tvarka, pagal kurią euro zonos pagrindinės valstybės būtų įgavusios daugiau teisių, priimant sprendimus išsiplėtusioje Bendrijoje. Tai skatina tų šalių politikus svarbiausių sprendimų suderinimą perkelti į uždara ir labai įtakingą euro zonos ministrų klubą bei didina valstybių senbuvių natūralią rezistenciją, išleidžiant „santchnikus“ iš Europos Sąjungos naujųjų šalių. Šitaip anksčiau nagrinėta institucinės sąrangos asimetrija per tam tikrą laiką daro įtaką Bendrijos įvairių taisyklių interpretacijos asimetrijai. Kalbant apie Europos Sąjungos naujųjų šalių ekonominę veržlumą, kas galėtų paneigti tikimybę, kad ekonominė konkurencija taip pat vaidina nemažą vaidmenį? Tokia situacija atveda mus prie logiško klausimo: ko galima tikėtis, jeigu valstybių su valiutos valdybos modeliais priėmimas į euro zoną užtruktų neapibrėžtą ir ilgą laiką?

5. Kokios galėtų būti euro įvedimo ilgalaikio atidėjimo pasekmės?

Išliekant dabartinei nuostatai dėl euro zonos plėtros, yra gana didelė tikimybė, kad su dabartiniu valiutų kurso režimu, kuris ekonominės teorijos ir praktikos požiūriu nėra optimalus, tektų gyventi kur kas ilgiau, negu buvo tikėtasi. Tai iš pirmo žvilgsnio neturėtų būti problema, nes su valiutų valdybos modeliu gyvename jau antrą dešimtmetį, o euro neįvedimas neturėjo didelės įtakos Lietuvos ekonomikai. Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normos išliko tokios pat mažos, reitingų agentūros nesumažino ir šalies rizikos reitingų. Tačiau ilgiau trunkantis neapibrėžtumas dėl euro įvedimo gali pakeisti situaciją. Nors tai yra pakankamai subjektyvu, tačiau teisinis „tvarumo“ vertinimas įgautų ekonominės išvados formą, daug labiau didinančią Lietuvos ekonominės raidos riziką, negu teisinis kriterijaus neatitikimo nustatymas.

Lietuvos dalyvavimas antrajame valiutų kurso mechanizme su vie-
našališku išipareigojimu išlaikyti keitimo kurso stabilumą iš esmės nėra
nepakeičia šalyje istoriškai susiformavusio valiutos keitimo režimo. Be kita
ko, dalyvavimas antrajame valiutų kurso mechanizme nepadidina tarptau-
tinių rinkų ir investuotojų pasitikėjimo, nes šis mechanizmas dėl devintojo
dešimtmečio krizių neturi rinkose geros reputacijos. Suprantama, dėl to šalys
turėtų siekti kiek įmanoma trumpiau dalyvauti šiame mechanizme. Įstojus į
Europos Sąjungą ir susiformavus rinkos lūkesčiams, kad bus įvestas euras,
finansinių išteklių srautas tarp valstybių ypač sustiprėjo. Lietuva iš esmės ne-
turi makroekonominės politikos priemonių jiems riboti. O riboti, esant vienoje
rinkoje, ekonomikos augimo apribojimo sąskaita būtų visiškai nelogiška³⁶.
Pasaulio pinigų sistemai šiuo metu yra būdingas labai didelis likvidumas.
Gilios ir efektyvios pasaulio finansų rinkos bei labai tampa integruota į
Europos Sąjungą Lietuvos bankininkystės sistema skatina finansinių srautų
didėjimą per valstybės sienas. Tikėtina, kad tam tikru momentu dėl spartaus
ekonominio augimo ir finansinių srautų tarp valstybių gali atsirasti daugiau
makroekonominių, laikinų nesubalansuotumų, kurie gali padidinti investuoto-
jų ir kreditorių iš užsienio susirūpinimą, ir šitaip būtų nulemtas nedalyvavimo
eurozonoje kaštų augimas. Tai reiškia, kad, esant tokiai neoptimaliai situacijai,
nėra kitokio politikos būdo kaip tik išlaikyti optimalią ir teisingą ekonominių
ir struktūrinių reformų, mažinančių asimetriškumus ir didinančių atitikimą
optimalios valiutų zonos kriterijams, eigą.

Turėtume nepamiršti, kad valiutų valdybos modelis yra ypač reiklus
fiskalinės ir struktūrinės politikos sąlygų atžvilgiu. Įstojus į Europos Sąjungą,
šiek tiek sumažėjo rinkų drausminantis vaidmuo ir šalies politikų atsargumas
šiuo aspektu. 2007 m. pasaulio ekonomikos perspektyvų apžvalgoje susirūpinta,
kad lėtėja reformos Vidurio Europos valstybėse³⁷. Tarptautinio valiutos fondo
tyrimai rodo, jog tų šalių ilgalaikių palūkanų normų konvergencija su euro
zonos atitinkamomis normomis 50–100 bazinių punktų yra nepaaiškinama
ekonomikos fundamentaliais rodikliais³⁸. Tai greičiausiai atsitiko dėl lūkesčių,
kad euras bus įvestas. Tačiau lūkesčiams nepasiteisinus, šis laimėjimas turėtų
išnykti. Per ilgą laiką galimi dideli prekybos apimčių praradimai dėl prastes-
nių sąlygų ir šalies patrauklumo sumažėjimo, ir dėl to potencialaus bendrojo
vidaus produkto galimo prieaugio sumažėjimas ilgalaikiu laikotarpiu sudarytų
apie 20–30 procentų³⁹. Panašius vertinimus pateikia ir Deutsche Bank AG. Be

³⁶ Buiter W. H., Grete C., „Anchor, Float or Abandon Ship: Exchange Rate Regimes for Accession Countries“, Presentation at the Eighth Dubrovnik Economic Conference Monetary Policy and Currency Substitution in the Emerging Markets, Dubrovnik, June 27–29, 2002.

³⁷ International Monetary Fund, *World Economic Outlook. Spillovers and Cycles in the Global Economy*, Washington, D. C.: IMF, April 2007, p. 71.

³⁸ Schadler S., „Anchoring Policies in Uncertain Times. Regional Outlook: New EU Members from Central and Eastern Europe“, Presentation in Vilnius, 2006, <http://www.lb.lt/lt/apie/presentation101106.pps>, 2006 11 12.

³⁹ Schadler S., Drummond P., Kuijs L., Murgasova Z., Elkan R., „Adopting the Euro in Central Europe: Challenges of the Next Step in European Integration“, *IMF Occasional Paper 234*, 2005.

to, konkurencinių pranašumų praradimas mažai, periferinei Europos Sąjungos valstybei, būtų labai nenaudingas ir galėtų skatinti stagnacijos tendencijų atsiradimą.

Europos Sąjungos institucijų sprendimas dėl Lietuvos ekonomine prasme nėra labai lengvai paaiškinamas ir perduodamas rinkoms. Tokia situacija visuomet tik padidina netikrumą jose ir įtampą tarp rinkos dalyvių lūkesčių dėl prisijungimo prie euro zonos, galimybės tenkinti taip nelanksčiai interpretuojamus kriterijus. Tai nepagrįstai didina valiutos krizės riziką.

Lietuvos prašymas įvertinti konvergencijos pažangą sukėlė tarptautinių ekspertų nemažas diskusijas. Ekonominiu požiūriu, absoliuti dauguma ekonomistų ir ekspertų toki Europos Sąjungos institucijų sprendimą įvertinti Lietuvos konvergencijos pažangą laikė nelogišku ir neteisingu (48, 49, 50, 51). Negana to, Tarptautinis valiutos fondas nedviprasmiškai pasakė, kad Lietuva ir Estija galėtų labai sėkmingai funkcionuoti euro zonoje. Ši organizacija turi neginčijamai geriausią patirtį pinigų režimo klausimais. Sunku suprasti, kodėl Europos Sąjunga iš esmės suinteresuota, kad didėtų Tarptautinio valiutos fondo veiksmingumas, šiuo atveju gana atsargiai vertina jo poziciją. Visiškai nebuvo atsižvelgta ir į Europos Parlamento nuomonę, kurią Europos Sąjungos Taryba grubiai atmetė. Ekonomine logika tvirtai neparemtus sprendimus labai sudėtinga perduoti rinkos dalyviams ir investuotojams, Vyriausybei gana sudėtinga ramiai sutikti su ekonominiais argumentais nepagrįstu sprendimu, o tai didina neapibrėžtumą.

Mastrichto sutarties kriterijų atitikimo vertinimas turi remtis ekonomine logika, tačiau galutinis sprendimas turi būti priimamas politikų. Dabartinė situacija nėra naudinga ir Europos Sąjungai. Bendravimo stoka ir neapibrėžtumas gali toliau provokuoti naujų narių priešišumą tariantis, kaip gerinti Bendrijos išorinį atstovavimą ir dėl valdymo tobulinimo priemonių. Akivaizdu, kad Europos Sąjungai reikia tobulinti ekonominės ir pinigų sąjungos valdymą, išorinį atstovavimą, tačiau tai neturėtų būti daroma mažesnių valstybių naudingos viešosios gėrybės praradimo sąskaita. Tarkime, Lietuva ir kitos šalys yra suinteresuotos išlaikyti gerą galimybę konsultuotis su Tarptautiniu valiutos fondu.

Kokie racionalūs žingsniai galėtų būti, esant tokiai padėčiai? Pirma, būtina siekti kantriai ir pamažu mažinti asimetriją tiek ekonomikoje, tiek euro zonos plėtros institucinėje struktūroje. Šiuo atžvilgiu naujosios valstybės narės turėtų siekti, kad kuo greičiau išgaliotų nauja bei efektyvesnė ekonominės ir pinigų sąjungos valdymo struktūra, kuri sumažintų Bendrijos didžiųjų šalių susirūpinimą dėl neefektyvaus sprendimų priėmimo proceso. Tuomet būtų galima tikėtis ir palankesnių euro zonos plėtros politinės ekonomijos sąlygų bei priėmimo kriterijų taikymo interpretacijos.

Taip pat reikėtų siekti antrojo valiutų kurso mechanizmo didesnio efektyvumo, stiprinant dialogą ir sprendimų dėl euro zonos plėtros skaidrumo. Turėtų tapti taisykle, kad su valstybių interesais susiję klausimai būtų svarstomi tik joms dalyvaujant. Tai negali būti vien tik euro zonos šalių atstovų kompetencija, nes akivaizdžiai sukeliamas interesų konfliktas. Negalima atmesti to

fakto, kad Europos Sąjungos valstybėms senbuvėms gali būti naudinga šiek tiek sumažinti naujųjų šalių konkurencingumą ir patrauklumą investicijoms. Tokį požiūrį, matyt, ne atsitiktinai išsakė Europos Parlamento Ekonomikos ir pinigų komiteto pirmininkė Pervenche Beresa⁴⁰. Siekiant užkirsti kelią galimai spekuliacijai, vertinant valstybių konvergencijos pažangą, turėtų dalyvauti ir autoritetingi bei nepriklausomi ekspertai, pavyzdžiui, iš Tarptautinio valiutos fondo. Tai sudarytų palankesnes prielaidas priimti sprendimus, artimus normatyviniams. Galiausiai Europos Komisija turi atlikti savo prigimtinių vaidmenį ir padėti mažoms šalims, turinčioms menkus administracinius gebėjimus, surasti geriausius sprendimus. Be to, būtina atsižvelgti į naujųjų šalių realijas: Balassa–Samuelsono efektą, realią konvergenciją, valiutų valdybos modelį. Labai tiksliai šalių, pritaikiusių valiutų valdybos modelį, nuostatą išsakė per paskutinį plėtros etapą į Europos Sąjungą įstojusios Bulgarijos nacionalinio banko valdytojas Ivanas Iskrovas. 2006 m. Atėnuose per susitikimą su Graikijos ekonomikos ir finansų elitu jis pasakė: „Įvertindami griežtai ribojantį infliacijos kriterijų ir netikrumus dėl jo lygio apibrėžimo, mes tikimės, kad Europos centrinis bankas ir Europos Komisija parodys didesnę lankstumą, vertindami atitikimą šiam kriterijui. Deja, Lietuvos vertinimas, paskelbtas šių metų gegužės mėnesį konvergencijos ataskaitoje, rodo, kad taip laukiamo lankstumo neatsirado. Vertinimas buvo pagrįstas labai biurokратиšku pažiūriu, ignoruojant tai, kad kiekvienos šalies ekonomiką veikia daug vidinių ir išorinių veiksnių, kurie labai sunkina infliacijos kriterijaus atitikimą, ypač neturint galimybės naudotis pinigų politikos priemonėmis“⁴¹.

Taip pat labai svarbu, kad valstybių narių vienodo traktavimo principas būtų išlaikytas per tolesnę euro zonos plėtrą ir po Europos Sąjungos didžiojo išsiplėtimo. Vienodi reikalavimai turi būti taikomi be išimčių visų naujųjų ir senųjų šalių atžvilgiu. Europos Komisija 2000 m. konvergencijos pranešime pažymėjo, kad yra interpretacijos problema, dėl kurios gali atsirasti papildomų kliūčių euro zonos tolesnei plėtrai. Atsižvelgiant į tai, kad 2004 m. konvergencijos pažangos ataskaitoje buvo panaudota „išimties“ „ang. outlier“ koncepcija, buvo galima tikėtis Maastrichto sutarties kriterijaus labiau pagrįstos ir šiuolaikiškos interpretacijos. Kyla pagrįstų klausimų, kodėl tas pats principas nėra taikomas visiems kriterijams, kodėl vieniems iš jų galimas ekonominis paaiškinimas nukrypimams pateisinti, o kitiems – ne. Pavyzdžiui, valiutos kurso stiprėjimas dėl „realios konvergencijos efekto“ yra priimtinas, bet infliacijos kriterijui dėl tos pačios priežasties ar vienalaikių efektų poveikio tokia aiškinimo logika negalioja. Kaip matosi iš anksčiau atliktos sąlygų analizės, jose yra labai daug skirtumų iš esmės, todėl valstybių narių vienodo traktavimo principas nėra lengvai įgyvendinamas. Labai svarbu, kad tam tikrų klausimų interpretacijos

⁴⁰ Beres P., „The Euro-zone hasn't the Capacity to Absorb New Member States“, *Europolitics*, April 2006.

⁴¹ Iskrov I., „Bulgarian Economy on the Road to EU and EMU Membership“, Lecture by Governor of the BNB before the Greek economic and financial elite, Central Bank of Greece, Athens, 2006 07 14.

labai nesiskirtų. Valstybių narių vienodas traktavimas visų pirma turi remtis panašiomis interpretacijomis.

Priimant sprendimus dėl Maastrichto sutarties kriterijų atitikimo, reikėtų siekti, kad būtų vadovaujama ekonomiais argumentais ir skaidrumo bei solidarumo principais. Lietuvos vertinimo atveju sunku nesutikti su nuomone, kad jis buvo ekonomiškai klaidingas ir politiškai motyvuotas⁴². Todėl nieko nuostabaus, kad Europos Parlamentas kvestionavo vertinimo kriterijus, nulėmusius Lietuvos „diskvalifikavimą“⁴³. Daugelis rinkos analitikų, institucijų ir akademinė bendruomenė taip pat kritikavo šį sprendimą^{44, 45}, pasisakė už kitokią kriterijų interpretaciją^{46, 47}.

Tarptautinis valiutos fondas turi neabejotinai vienus iš geriausių ekspertų bei patirtį pinigų kurso srityje ir Lietuvai iki dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme teikė didelę konsultacinę paramą bei atitinkamai pranešdavo rinkoms. Baigus intensyvų bendradarbiavimo laikotarpį pagal programas, daug buvo tikimasi iš specialiai Vidurio ir Rytų Europos šalims Varšuvoje įsteigtos jo regioninės atstovybės, nes jos pagrindinis tikslas buvo padėti šio regiono šalims pasirengti euro įvedimui. Atstovybės sukūrimui su būtent tokiais tikslais neprieštaravo ir Europos Sąjungos valstybės. Deja, šios galimybės nebuvo tinkamai panaudotos, o konsultuojantis Tarptautiniame valiutos fonde euro zonos plėtros klausimai netapo šios organizacijos išvadų objektu. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, turėtų būti išsklaidytos nereikalingos abejonės dėl to, ar euro zonos plėtra nėra labiau politinės valios išraiška, negu realios konvergencijos įvertinimas.

Mechaninis vertinimo procesas dabar labai sunkina valstybių su valiutų valdybos modeliu kelią į euro zoną. Euro įvedimas jose labiau panašėja į sėkmę loterijoje. Maastrichto sutarties infliacijos kriterijus pagal dabartinę interpretaciją tampa labiau kintantis, o šalyse, nustačiusiose griežtai fiksuotą valiutų kursą, yra didesnė tikimybė vienkartiniam kainų šuoliams. Tarp valstybių, kuriose yra mažiausia infliacija, visuomet gali atsirasti šalis, kuri nedalyvauja antrajame valiutų kurso mechanizme arba nevykdo kitų kriterijų. Todėl visada liks neatsakytų klausimų: ar maža infliacija pasiekta dėl didesnės konvergencijos, labiau diskretiškos pinigų politikos, leidžiančios stiprėti valiutos kursui, ir ar tai nėra trumpalaikis reiškinys? Pradėdama dalyvauti antrajame valiutų kurso mechanizme, Lietuva siekė po dvejų metų įvesti eurą. Būnant ilgiau tame mechanizme, didėja tikimybė, kad neigiamą įtaką darantys šokai ar nepalankūs

⁴² „Lithuania’s EMU Bid Encounters Resistance“, KBC Market Research Desk, <http://www.csob.sk/data/ft/flash/2006-05-17.pdf>, 2007 01 27.

⁴³ „Parliament Sets Out its Hopes for the Eurozone“, *Europolitics* 3187, November 2006.

⁴⁴ Munchau W., „Monetary Union is not for Poor“, *Financial Times*, 2006 01 29.

⁴⁵ Ahearne A., Pisani-Ferry J., „The Euro: Only for the Agile“, *Bruegel policy brief*, 2006 02 01.

⁴⁶ Buiters W. H., Sibert A., „Europe Must Relax its Inflation Test for Euro Entrants“, *Financial Times*, 2006 05 04.

⁴⁷ Atkins R., Schieritz M., „Estonia and Lithuania Ready for the Eurozone“, *Financial Times*, 2006 03 05.

vienkartiniai pokyčiai nepagrįstai mažins Lietuvos galimybes išlaikyti makroekonominį stabilumą, ypač dėl galimų išorės sukrėtimų.

Dalyvavimo antrajame valiutų kurso mechanizme laikotarpiu nebuvo išvengta nepagrįstų neformalių nuostatų, kurias būtina keisti. Iš principo neteisinga mintis, kad mažoms šalims būtina taikyti griežtesnius reikalavimus, norint išvengti laisvesnio taisyklių vertinimo precedento ir parodyti kitoms šalims – Lenkijai, Vengrijai ir Čekijai, jog griežtas vertinimas bus taikomas visiems⁴⁸. Toks požiūris įtvirtina kriterijų skirtingų interpretacijų galimybę įvairioms šalims ir todėl kaip asimetriškas turėtų būti ryžtingai atmetamas. Taip pat iš esmės klaidinga yra nuostata, kad euro zona yra bičiulių klubas, turintis teisę nustatyti taisykles⁴⁹. Būtina įvertinti tą faktą, kad po Europos Sąjungos paskutinio meto plėtros etapų visos šalys yra ekonominės ir pinigų sąjungos narės, bet su laikina išlyga neišvesti euro. Todėl neturi būti formuojama nuostata, kad euro zona yra uždaras bičiulių klubas, pasirenkantis draugus pagal tam tikrus kriterijus (pajamų lygio, geografijos ar kt.).

Išvados

Dabartinė euro zonos plėtra yra ne mažiau kompleksiška ir sudėtinga negu euro zonos kūrimas. Nors Europos Sąjungos naujųjų šalių motyvacija prisijungti prie euro zonos yra didelė dėl potencialios ekonominės naudos iš narystės joje, dėl ekonominių, institucinių ir politinių priežasčių padidėjusi asimetrija po Europos Sąjungos paskutiniųjų plėtros etapų sudaro sudėtingesnes ekonomines prielaidas bei lemia labiau skirtingus proceso dalyvių požiūrius ir interesus, priimant sprendimus dėl narystės toje zonoje. Institucinė sprendimų priėmimo ir politinė aplinka iki bendros valiutos įvedimo buvo visiškai simetriška, kiekvienai valstybei tolygiai atstovavo jų finansų ministrai ir nacionalinių centrinių bankų vadovai. Priimant sprendimus dėl euro zonos plėtros, situacija yra visiškai kitokia, nes euro zonos valstybių finansų ministrai *de facto* yra įgavę labai didelę galią priimti sprendimus. Šiame procese jau nedalyvauja ne tik narystės euro zonoje siekiančių šalių centrinių bankų vadovai, bet ir finansų ministrai. Pasigendama ir aktyvesnio Europos Sąjungos atnaujintų institucijų vaidmens, mažinant asimetriškumus bei siekiant mažiau politizuoto, o labiau ekonominius argumentais pagrįsto konvergencijos kriterijų atitikimo vertinimo.

Antrąjį valiutų kurso mechanizmą, kurio svarba po Europos Sąjungos didžiosios plėtros išaugo, ekonomikos specialistai vis dar ne be pagrindo vadina „laukiamuoju“. Šio mechanizmo funkcionavimo analizė ir Lietuvos dalyvavimo jame patirtis rodo, kad ekonominės politikos koordinavimo ir bičiuliško

⁴⁸ Lynn M., „Europe’s Currency won’t Work as Rich Man’s Club“ http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aFNSgWNw_Djw, 2006 06 12.

⁴⁹ *Ten pat.*

bendradarbiavimo galimybės nėra pakankami naudojamos. Europos Sąjungos ir Europos centrinio banko pinigų politikos koordinavimas ir priemonės, galėtų aktyvinti išsipareigojimų, prisiimtų rengiantis dalyvauti antrajame valiutų kurso mechanizme, vykdymo stebėseną, aptarti jų vykdymą, teikti konkrečius patarimus vienai ar kitai valstybei.

Lietuvos prašymu įvertinta jos konvergencijos pažanga paskatino debatus dėl infliacijos kriterijaus interpretavimo. Išsamesnė infliacijos neatitikimo kriterijui analizė suponuoja išvadą, kad, vadovaujantis valstybių narių vienodo traktavimo principu, buvo galima įvertinti teigiamai, nenusižengiant nei teisiniams, nei kitiems reikalavimams. Tačiau, analizuojant neigiamo sprendimo priešastis, būtų neteisinga vadovautis vien tik kainų stabilumo kriterijaus formaliu neatitikimu. Reikėtų atsižvelgti į daugelį priežasčių. Priimant sprendimą, nebuvo adekvačiai įvertinta šalių, taikančių valiutų valdybos modelių, specifika. Todėl toks kainų stabilumo kriterijaus traktavimas prasilenkia su ekonominių sprendimo priėmimo objektyviu principu ir jo teisingu taikymu. Be to, tai kelia mintį, kad nepakankamai skaidriai ir, neatsižvelgus į autoritetingų nepriklausomų tarptautinių institucijų vertinimus, priimtą sprendimą galėjo lemti euro zonos valstybių senbuvių siekis sumažinti dinamiškai besivystančių Vidurio ir Rytų Europos šalių konkurencingumą bei patrauklumą užsienio investicijoms. Europos Komisija šiame procese pasirodė pasyvesnė, negu tikėtasi.

Aiškų infliacijos tvarumo kriterijaus pritaikymas, vertinant konvergencijos pažangą, reiškia, kad atsirado į ateitį orientuotas kainų stabilumo komponentas, kuris nebuvo naudotas euro zonos pirmosioms valstybėms narėms. Vadovaujantis tokiomis nuostatomis dėl euro zonos plėtros, yra didelė tikimybė, kad euro įvedimo lūkesčius šalims su valiutų valdybos modeliu teks atidėti neapibrėžtam laikotarpiui.

Euro įvedimo atidėjimas trumpam laikui nesudarytų didesnių problemų, tačiau vėliau neabejotinai neigiamai paveiktų Lietuvos, kaip patrauklios verslui valstybės, įvaizdį, labai sumenkintų jos konkurencinius pranašumus ir lemtų ekonomikos augimo potencialo didelį praradimą bei stagnacijos tendencijas. Todėl svarbu, kad, vertinant konvergencijos pažangą, sprendimai būtų rengiami ir priimami kuo skaidriai, kad visos valstybės būtų traktuojamos vienodai ir atsižvelgiant į Europos Sąjungos naujųjų narių ekonomines realijas bei ekonomine logika pagrįstą kriterijų atitikimo interpretavimą. Taip pat aktualu yra išlaikyti Tarptautinio valiutos fondo ekspertų vaidmenį, padidinant konsultavimosi valiutų kurso politikos kontraversiškais klausimais reikšmę. Neatmestina galimybė, kad galimi išoriniai ar vidiniai šokai gali lemti rinkos dalyvių reakciją, galinčią turėti neigiamos įtakos labai atvirai ir mažai Lietuvos ekonomikai. Esant tokiai situacijai, protingiausia būtų kantriai ir pamažu siekti, kad būtų sumažinta atsiradusi asimetrija visų pirma institucinėje euro zonos plėtros struktūroje, remiant siekius priimti Europos Sąjungos konstituciją ir taip prisidėti prie Europos Sąjungos efektyvesnio valdymo.

Literatūra

1. AFP-BNS, Lietuva ir Estija nevykdo Maastrichto kriterijų, perspėja ES komisarai, 2006 01 20.
2. Ahearne A., Pisani-Ferry J., „The Euro: Only for the Agile“, Bruegel policy brief, 2006 02 01.
3. Alesina A., Barro R., Tenreyro S., „Optimal Currency Areas“, NBER Working Paper 9702, 2002.
4. Atkins R., Schieritz M., „Estonia and Lithuania Ready for the Eurozone“, Financial Times, 2006 03 05.
5. Babetski J., Boon L., Maurel M., „Exchange Rate Regimes and Supply Shock Asymmetry: the Case of the Accession Countries“, CERGE-EI Working paper 206, 2003.
6. Balasz E., „Assessing Equilibrium Exchange Rates in CEE Acceding Countries: Can We Have DEER with BEER without FEER? A Critical Survey of the Literature“, Focus on Transition 2, 2003.
7. Baldwin R., Wyplosz C., The Economics of European Integration, London: McGraw-Hill, 2006.
8. Baltaduonis R., Jurgilas M., „Lithuania and the Euro“, Presentation, Department of Economics. University of Connecticut, 2006 05 02, <http://www.sp.uconn.edu/~rib01002/LTeuro.pdf>, 2007 04 30.
9. Beres P., „The Euro-zone hasn't the Capacity to Absorb New Member States“, EuroPolitics, April 2006.
10. BNS, Vokietijos centrinis bankas ragina neskubėti plėsti euro zonos, 2006 01 24.
11. Buitter W. H., Grete C., „Anchor, Float or Abandon Ship: Exchange Rate Regimes for Accession Countries“, Presentation at the Eighth Dubrovnik Economic Conference Monetary Policy and Currency Substitution in the Emerging Markets, Dubrovnik, June 27–29, 2002.
12. Buitter W. H., Sibert A., „Europe Must Relax its Inflation Test for Euro Entrants“, Financial Times, 2006 05 04.
13. Cavaco Silva A., „The Portuguese Experience in the Integration Process“, Special Address at the Millennium Bankers Seminar for the new EU Member States and Candidate Countries, Lisbon, February, 2004.
14. „Dėl Lietuvos banko pinigų politikos priemonių taikymo krypčių“, 1999 m. liepos 1 d. Lietuvos banko valdybos nutarimas Nr. 101, Vilnius, Valstybės žinios 10–197, 1997.
15. Duisenberg W., Noyer C., „Introductory Statement“, Press Conference, Frankfurt am Main, ECB, 2000 04 13.
16. ECB, „Policy Position of the Governing Council of the European Central Bank on Exchange Rate Issues Relating to the Accessing Countries“, 2003 12 18.

17. European Commission, Business and Consumer Survey Results, Directorate-general for Economic and Financial Affairs, April, Brussels, 2007, http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/businessandconsumersurveys_en.htm, 2007 05 07.
18. Europos Bendrijos steigimo sutartis , 121 str.
19. Europos Komisija, „2006 m. gruodžio mėn. konvergencijos ataskaita (KOM 762)“, EUR-Lex, <http://eur-lex.europa.eu/lt/prop/index.htm>, 2007 05 03.
20. Europos Komisija, Komunikatas, Briuselis, 2004 07 27.
21. Fidrmuc J., Korhonen I., „A Meta-Analysis of Business Cycle Correlations between the Euro Area“, CEECs and SEECs – What do we now?, Focus on European Economic Integration 2, 2004, p. 76–94.
22. Frankel J. A., Rose A. K. „Is EMU More Justifiable ex post than ex ante?“, European Economic Review 41 , 1998, p. 753–760.
23. Frankel J. A., Rose A. K., „The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria“, Economic Journal 49/449, 1998.
24. Frenkel M., Nickel C., „How Symmetric are the Shocks and the Shock Adjustment Dynamics between the Euro Area and Central and Eastern European Countries?“, Washington, D. C.: IMF Working Paper 222, December, 2002.
25. International Monetary Fund, World Economic Outlook. Spillovers and Cycles in the Global Economy, Washington, D. C.: IMF, April 2007, p. 71.
26. Iskrov I., „Bulgarian Economy on the Road to EU and EMU Membership“, Lecture by Governor of the BNB before the Greek economic and financial elite, Central Bank of Greece, Athens, 2006 07 14.
27. Kenen P., „The Optimum Currency Area: an Eclectic View“ in Mundell R. A., Swoboda A., eds., Monetary Problems of the International Economy, Chicago, 1969.
28. „Komisaras J. Almunia: „Lietuva neatitinka infliacijos kriterijų“ Respublika, 2006 02 23 (Remiantis 2006 m. vasario 22 d. spaudos konferencija).
29. Krikščiūnas R., „Enlargement of the Euro Zone – Why and When for Lithuania?“, Brussels: Center for European policy studies, 2006 05 10.
30. Krugman P., „Lessons of Massachusetts for EMU“ in Torres F., Giavazzi F., eds., Adjustment and Growth in the European Monetary Union, Cambridge: University Press, 1993, p. 241–269.
31. Kuodis R. „Dėl narystės ekonominėje ir pinigų sąjungoje siekiančių šalių valiutos kurso pasirinkimo strategijų“, Pinigų studijos 1, 2003, p. 5–22 .
32. Lewis J., „Hitting and Hoping? Meeting the Exchange Rate and Inflation Criteria During a Period of Nominal Convergence“, CESifo Working Paper 1902, January 2007.
33. „Lithuania Set to Become Victim of Tough EU Single Currency Stance“, Financial Times, 2006 03 13.
34. „Lithuania’s EMU Bid Encounters Resistance“, KBC Market Research Desk, <http://www.csob.sk/data/ft/flash/2006-05-17.pdf>, 2007 01 27.

35. Lynn M., „Europe’s Currency won’t Work as Rich Man’s Club“ http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aFNSgWNw_Djw, 2006 06 12.
36. Maurel M., „On the Way to EMU Enlargement Towards CEEC’s: What is the Appropriate Exchange Rate Regime?“, CEPR Discussion Paper 3409, 2002.
37. Mody A., Rosenberg C., „Why Lithuania and Estonia could Fare Well in Eurozone?“, Financial Times, 2006 02 08.
38. Munchau W., „Monetary Union is not for Poor“, Financial Times, 2006 01 29.
39. Mundell R. A., „A Theory of Optimum Currency Areas“, American Economic Review 51, 1961, p. 657–665.
40. Mundell R. A., „Exchange Rate Arrangements in Central and Eastern Europe“ in Arndt S., Handler H., Salvatore D., Eastern Enlargement: the Sooner, the Better?, Vienna: Austrian Federal Ministry of Economic Affairs and Labor, 2002, p. 168–165.
41. Mundell R. A., „Uncommon Arguments for Common Currencies“ in Johnson H., Swoboda A., eds., The Economics of Common Currencies, London: Allen and Unwin, 1973.
42. „Parliament Sets Out its Hopes for the Eurozone“, Europolitics 3187, November 2006.
43. „R. Šarkinas eurokomisaro vertinimą vadina neetišku“, Lietuvos aidas, 2006 02 25.
44. Reuters-ELTA, K. H. Graseris: Estijos ir Lietuvos infliacija greičiausiai bus per didelė įsivesti eurą, 2006 01 24.
45. Schadler S., „Anchoring Policies in Uncertain Times. Regional Outlook: New EU Members from Central and Eastern Europe“, Presentation in Vilnius, 2006, <http://www.lb.lt/lt/apie/presentation101106.pps>, 2006 11 12.
46. Schadler S., Drummond P., Kuijs L., Murgasova Z., Elkan R., „Adopting the Euro in Central Europe: Challenges of the Next Step in European Integration“, IMF Occasional Paper 234, 2005.
47. Stark J., „Economic and Monetary Policy Challenges of Euro Area Enlargement“, Diner speech at Conference the changing landscape of FDI in Europe, Oesterreische Nationalbank, Vienna, 2006 11 20.
48. Trichet J. C., „Looking at EU and Euro Area Enlargement from a Central Banker’s Angle: The Views of the ECB“, Speech by President of the European Central Bank, Diplomatic Institute Sofia, 2006 02 27.

2007 m. birželio 18 d.